ФРАНЦИСКАНСКАТА МИСИЯ В БЪЛГАРИЯ 1245-1595

Румен Ваташки

Мисията на францисканите в България заема централно място в историята на католицизма у нас. Те били не само пионерите на католическата проповед в нашите земи, но и основателите на католическата църква в България.

Още през средните векове българската държава е имала контакти с Католическата църква - и то благодарение на францисканите. Тъй като българските владетели са преследвали преди всичко политически цели, католицизмът не е могъл да има някакво влияние върху живота на българите, но францисканската мисия е исторически факт и има своето място в църковната ни история.

Според летописите на историка-францисканец Вадинг, през 1245 г. папа Инокентий IV[1] изпратил монаси-францискани с писмо до българския цар Коломан[2]. Папата поканил писмено българския цар да встъпи в уния с Рим, но нямал успех. Коломан скоро починал и не е известно, дали е отговорил на поканата.[3] През 1247 г. унгарската кралица, изпращайки до апостолическото седалище брат Яков, управляващ ордена в Унгария, и брат Роман от ордена на миноритите, действала ревностно за приемането в лоното на Католическата църква на Иоан Асен (Ватаци), български княз от коляното на цар Асен.[4] Вероятно францисканите не са напуснали България, понеже папа Александър IV в. 1253 г. изпратил послание до францисканите, които живеели в страните на езичници, гърци, българи и пр. Пак според, Вадинг, папа Иоан XXII през 1321 г. изпратил с писмо братя минорити в земите, които били населявани от сарацини, българи, гърци, кумани и други източни и северни народи Вадинг обаче не съобщава дали е постигнат някакъв резултат в България.

В 1365 г. унгарският крал Лудвиг I превзел Видин заедно с областта му. Посъветван от босненския епископ Перегрин, унгарският монарх изпратил в България осем души францискани.[5] Подпомогнати от маджарски войници, те покатоличили много православни българи.

От оживената кореспонденция между папата, Лудвиг Първи и предстоятеля на францисканския орден се узнава, че били покатоличени

---

[1]Дейността на отците францискани в България, в. „Истина“, бр. 25-26, 1926, с. 3.

[2]След Иван Асен II на престола встъпил сина му от дъщерята на унгарския крал - деветгодишният Коломан (1241-1246). Вж. Иречек,

[3]Вж. Динков, Камен. История на Българската църква, С., 1954, с. 63.

[4]В действителност по това време в България управлявал вече вторият син на цар Ив. Асен II, Михаил II Асен (1246-1257). Срв. Клайнер, Блазиус. История на България. С., 1977, с. 180, 129.

[5]Срв. Клайнер, Блазиус. Цит. съч., с. 132-133.

около 200 000 българи.[6] Имената им били грижливо вписани в списъци, които крал Лудвиг изпратил на генералният предстоятел на ордена. Кралят също така молел да бъдат изпратени в България две хиляди францискани. Това послание било публично обявено пред францисканите на празника на Порциункула.[7] Обръщането в католичество на православни българи било чисто политическо дело и поради това траело кратко време.[8] След изгонването на маджарите, насилствено приелите католичество българи се завърнали в лоното на Православната църква.[9]

Осемте монаси-францискани донесли от манастира „Олово“ икона на Св. Дева Мария, която оставили в Чипровец. Там те основали първия си метох.[10] Иконата била копие на чудотворната икона на Пресветата Богородица от гр. Олово, Босна.[11] По това време в България имало еретици, наричани павликяни. Характерно за тяхното учение било това, че поставяли Господ Иисус Христос след св. ап. Павел и при кръщението не употребявали вода, а огън. Именно тези еретици по-късно били покръстени от францисканите.

В 1368 г. папа Урбан Пети изпратил монаси-минорити в българските земи. Тяхната цел била да разпространяват католицизма.[12] През 1938 г. хърватският славист и историк отец Растко Дърлич, преподавател във францисканската класическа гимназия във Високо, Босна, споделил пред представител на в. „Истина“[13], че открил в архива на унгарския град Дженджеш един документ, който засягал дейността на босненските францискани в България. Става въпрос за хрониката на Никола от Бузнако, францискани, за годините 1313 до 1533 г. В документа се споменавало, че в 1369 г. във Видин пострадали за вярата от гръцки монаси отците-францискани: Антон от Саксония, Григор от Трогир и Никола от Унгария, а също и братята-лаици - Тома Фултина и Владислав от Пожега.[14]

От 1372 г. до 1385 г. францисканите засилили дейността си в България и успели да създадат своя кустодия. След като България паднала под турска власт, гоненията от страна на турците срещу католиците се засилили. При създалата се ситуация францисканската провинция била принудена да напусне страната. Останали обаче католици в Чипровец и околните села: Копиловец, Железна и Клисура, които

---

[6]Срв. Динков, Камен. Цит. съч., с. 130.

[7]Срв. Клайнер, Блазиус, Цит. съч., с. 132-134.

[8]Вж. Иречек К. История на българите, Търново, 1886, с. 502.

[9]Вж. Динков, Камен. Цит. съч., с. 130.

[10]Вж. Клайнер, Блазуес. Цит. съч., с. 135.

[11]Вж. Х., Изавления на О. Р. Дърлич, в. „Истина“, бр. 718, 1938, с. 3.

[12]Вж. Клайнер, Блазеус. Цит. съч., с. 135.

[13]Вж. Отец Растко Дърлич в София, в. „Истина“, бр. 717, 1938 г., с. 3.

[14]Срв. Х., Цит. ст., с. 3. Срв. Клайнер, Блазиус. Цит. съч., с. 136-137.

принадлежали към Видински окръг. Понеже тая област била дадена на майките на султаните, населението й се ползвало с известни привилегии. Поради това и част от българското болярство се оттеглило в този край и приело католичеството. Още преди да дойдат турците, в Чипровец живеели семейства на саксонски рудари, които работели в рудници край града. Това скромно паство винаги било обслужвано от францисканите. Заключението се налага въз основа на едно постановление на кметството в гр. Винга в Банат, с което през 1782 г. се давали някои привилегии на избягалите от турците българи. Според постановлението, отците францискани от четири века работели в България.[15]

Според един ръкопис във Ватикана, през 1400 г. българската кустодия имала свои седалища дори извън пределите на България. Такива тя имала в Северим, Оршова, Карансебеш, Сирмиум и др.[16]

Историкът Вадинг съобщава, че в 1446 г., по времето на папа Евгений Четвърти, в Босна, Молдавия, Влашко, България и Рашка, мнозина, дори и духовници, започнали да водят разпътен живот. Те открито заявявали, че половият акт между несвързани в законен брак, не е грях. Поради това папата назначил босненския викарий Фабиан за инквизитор, (изследвач, разследвач) на случая. През 1451 г. папа Николай Пети изпратил Евгений Сомма в пределите на Албания, България и Рашка, като му дал най-широки пълномощия и власт на нунций, апостолически комисар и генерален инквизитор.[17]

Първите по-сериозни стъпки на францисканската мисия в България съвпадат с един важен исторически момент - реакцията на Католическата църква срещу Реформацията, изразена в решенията на Тридентския събор (1545-1563 г.). Чрез реформите, извършени в Католическата църква, Тридентският събор създал предпоставки за истинско възраждане на католицизма. Били създадени нови ордени и конгрегации. Увеличил се броят на католическите мисии, които проникнали не само в европейския Изток, но и във вътрешността на Азия, в Индия и Китай.

Първият папски визитатор посетил България през 1565 г., а булата, с която папа Пий Шести утвърдил решенията на Тридентския събор е от 26 януари 1564 г.[18]

Другото прекъсване на връзките между българските католици с Рим не се отразило благоприятно върху религиозното състояние на самите тях. От четирите католически селища в северозападна България - Чипровец, Копиловци, Клисура и Железна, само в първото и последното имало по една църква. Селищата били обслужвани от двама свещеници.

---

[15]Вж. Гюлов, Дамян. Цит., с. 3.

[16]Вж. Клайнер, Блазеус. Цит. съч., с. 139.

[17]Срв. лайнер, Блазеус. Цит. съч., с. 143-144.

[18]Вж. Милев, Н. Католическата пропаганда в България през XVII век. С., 1914, с. 10.

Естествено, българските католици не могли да запазят чистотата на своето вероизповедание и когато Антиварският архиепископ Амвросий посетил България през 1565 г., намерил в Чипровец свещеника женен, а паството му никак не било смутено от този факт, тъй като без никакво колебание приемало от него светите тайнства.[19] Свещеник Иван Югович бил разделен от съпругата си, а след това и двамата се разкаяли за деянията си. Папският визитатор заповядал на енориашите, за наказание да построят една къща, понеже приемали светите тайнства от женен свещеник.[20]

Мисията на Антиварския архиепископ дала резултат и през 1578 г. в Чипровец имало двама свещеници, които служели на латински, а владиците контролирали тяхната дейност.

Едновременно с това проникване от Запад, се забелязва и един стремеж от страна на францисканите в Цариград да получат повече информация за положението на католиците в България и Влашко. Поради това, че турските владения не били достатъчно достъпни за чужденци, католическите мисионери в Цариград не са имали много информация за вътрешността на страната.[21]

През 1580 г. папа Григорий XIII назначил Петър Цедулин, Нонски епископ в Далмация, за Апостолически визитатор в Цариград и в близките балкански земи.[22] В началото на 1581 г. епископ Петър Цедулин изпратил монаха-францисканин Иероним Арсенго в Силистра и Провадия. В наставленията, които Апостолическият визитатор му дал се препоръчва, преди да мине във Влашко, да узнае колко християни има в България и специално колко католици, какъв език говорят, какви заблуждения имат и пр. Освен това отец Иероним трябвало да се постарае да спечели за вярата павликяните, които по народност били българи и поданици на султана, но верни и покорни на папския престол. Павликяните нямали свещеници, които да ги просвещават със Словото Божие.

Нонският епископ изпратил по мисионера две писма, които били предназначени за павликяните - едното написано на „босненски“ език с латински букви, а другото със славянски букви. В споменатите писма, той канил павликяните да изпратят при него в Цариград няколко мъже,

---

[19]Вж. Милев, Н. Цит. съч., с. 15.

[20]Вж. България в XVI век, в. „Истина“, бр. 39, 1929, с. 3.

[21]Вж. Милев, Н. Цит. съч., с. 16.

[22]Още през 1565 г. Антиварският архиепископ Амброзио (Амвросий) бил назначен за апостолически визитатор в България и Сърбия. Вж. Кирил Патриарх Български, Католическата пропаганда сред българите през втората половина на 19-ти век, С., 1962, с. 33.

които да бъдат утвърдени във вярата.[23] На о. Иероним било препоръчано да остане в Силистра или в Провадия и да служи като енорист, защото селищата били обслужвани от един свещеник. Епископът желаел да ги посети за Великден. Отец Иероним посетил България и Влашко още същата година и с помощта на двама дубровнишки търговци от Силистра, той събрал необходимите сведения.[24]

В отчета си пред Нонския епископ, Иероним Арсенго в началото дал някои географски сведения за областта, която посетил, като споменава, че езикът на народа е български или илирски.[25] Споменатите българи били от гръцки обред и имали църква, свещеници и владика. Латинци (католици) имало само десет семейства, всички - дубровничани. За религиозните им потребности се грижел отец Никола Години от Антивари, който служел шест месеца в Силистра и шест месеца в Провадия. Споменава се, че между Русе и Никопол имало дванадесет села, населени с българи, които се наричали павликяни, но не почитали кръста, защото на него е умрял Спасителят на света.

От изложението на Иероним Арсенго се научават интересни данни за отношението на гръцкото духовенство към павликяните, а именно, че гърците не полагали никакви усилия да привлекат павликяните към Православната църква. Позовавайки се на двамата дубровнишки търговци от гр. Силистра, о. Иероним съобщава, че павликяните имали църкви и в църковно отношение зависели от Рим, но търговците не знаели дали имат свещеници. Селищата, в които живеели павликяните, били: Оряхови-ца, Петокладенци, Марино, Поглице и Белавица. Имената на другите сели-ща не се споменават, понеже търговците не си спомняли имената им.[26]

След тези опити имало един продължителен период от време, през който политическите условия не са позволявали католическата мисия да се настани в България - най-вече поради войните, които водили християнските страни с Турция. Логично е да допуснем, че възстановените веднъж връзки не са били прекъсвани и антиварските архиепископи са се грижели за католиците у нас.[27] Тласъкът за

---

[23]Срв. Милев, Н. Цит. съч., с. 16-17. За наставленията на Иероним Арсенго на 16.01.1581 г. узнаваме от Archivum Patr. Franciscanorum, с. 241. Вж. България в XVI век, в. „Истина“, бр. 40, 1929, с. 3.

[24]Вж. Милев, Н. Цит. съч., с. 17.

[25]Илирският език е книжовна редакция на сърбохърватски език, изградена върху западните щокавски говори и употребявана от босненско-хърватските католически свещеници и монаси за проповеди и пропаганда с кирилска писменост. Срв. Намерански, Никола. Езикът на чипровчани. Сб. Чипровци 1688-1968 г., С., 1971, с. 206-207.

[26]Вж. България в XVI век, в. „Истина“, бр. 41, 1929, с.3. Вж. по-подробно Archivum Patr. Franciscanorum, с. 239.

[27]Срв. Милев, Н. Цит. съч., с. 17-18.

развитието на католи-ческата мисия в България бил даден от друго място и се изразил в съжи-вяването на католицизма в старите му огнища и покръстването на павликяните.[28]

За пробуждането на религиозното чувство в българските католици от Чипровец и околността, спомогнали енергичните действия на папа Климент Осми (1592-1605), който се заел да вдигне целия християнски свят срещу турците. Честите появявания на християнски войски в близост до българските граници, също окуражавало българските католици.[29] По това време българските земи били посещавани от много дубровнишки търговци, които поддържали оживени търговски връзки с Османската империя, поради което се ползвали с известни привилегии. По силата на договорите, сключени между Турция и Дубровнишката република, последната имала право на свои консули, църкви и свещеници. Малки дубровнишки колонии имало в градовете Варна, Силистра, Шумен, Търново, Русе, Разград, Провадия, Пловдив, Видин и другаде.[30]

В Босна католичеството създало ценно огнище. Там се проявили францисканите. Заради голямото усърдие, с което се трудели и поради доверието, на което се радвали сред населението, те имали пълната подкрепа на папството.[31]

Подтикнати от стремеж за възраждане и единение със западните си едноверци, през 1595 г.. българските католици изпратили една своя делегация в Босна.[32] Същата година в Чипровец пристигнали няколко францискани начело с Петър Солинат, наричан така по името на град Соли (Тузла), от където бил родом.

Териториите на България и Босна се намирали под юрисдикцията на един и същ архиепископ и били в състава на една религиозна провинция. С това се обяснява и идването на францисканите именно от тази провинция.[33]

С идването на босненските францискани започнал нов период в цялостната история на католическата мисия в България.[34] Францисканите успяли да повдигнат духа на българските католици в старите католически селища: Чипровец, Копиловец, Железна и Клисура. Връзките им с Рим били заздравени, а авторитетът на католическото духовенство значително нараснал. Всички тези фактори несъмнено дали

---

[28]Името павликяни днес има чисто историческо значение, което напомня някогашната съпричастност на това население с павликянската ерес, Вж. Милетич, Л. Нашите павликяни, Сб. НУНК, т. 19, 1903, с. 1.

[29]Срв. Милев, Н. Цит. съч., с. 17-18.

[30]Кирил Патриарх Български, Цит. съч., с. 33.

[31]Пак. там, с. 83.

[32]Милев, Н. Цит. съч., с. 18.

[33]Дуйчев, Иван. Софийската католическа архиепископия през XVII век, С., 1939, с. 9-10. Срв. Милев, Н. Цит. съч., с. 19.

[34]Вж. Милев, Н. Цит. съч., с. 19. Срв. Дуйчев, Ив. Цит. съч., с. 9.

отражение върху самочувствието на българските католици, така че в следващите десетилетия ние ги виждаме много по-отворени към света и с осъзнато българско национално съзнание.